

Pratarmė

Šiandien Lietuvos mokslui akivaizdžiai integruojantis į Europos mokslų orbitą, Lietuvos etnologijai daugeliu prasmių būtų pravartus didesnis atvirumas gretutinėms disciplinoms. Tačiau nesusilieję su jomis, ką, pavyzdžiui, patyrėme sovietmečiu atsідūrę istorijos subdisciplinos padėtyje, arba kaip yra šiandien kai kuriose Vakarų šalyse (Didžiojoje Britanijoje, Olandijoje, Prancūzijoje), kur antropologija ir folkloristika užėmusios beveik visą etnologijos kompetencijos lauką. Atsižvelgiant į Centrinės, Šiaurės ir Rytų Europos regionų, įskaitant ir Lietuvą, etnologijos mokslo steigties savitumus ir jų prisilaikant, vis dėlto verta būti atviriems šiuolaikinėms socialinėms teorijoms, o sociokultūrinių raiškų ir praktikų studijoms pasitelkti moderniąją etnografiją kaip šiuolaikinės sociumo mikroanalizės variantą. Itin svarbu neapsiriboti apibendrintomis kultūristorinėmis rekonstrukcijomis.

Šiame mūsų žurnalo numeryje tai efektyviai demonstruoja europietiškosios etnologijos profesorius iš Humboldto universiteto Berlyne Wolfgang Kaschuba. Paradigmiškai aktuoliame straipsnyje keldamas klausimą, kaip šiuolaikinėje etnologijoje naudotis istorijos horizontu, jis siūlo žengti esminį žingsnį tyrinėjant praeitį. Užuoat ją rekonstravus iš pozityvistinių perspektyvų kaip vientisą kultūristorinį darinį, imtis jos dekonstravimo iš tarpdisciplininių, etnologiją peržengiančių, hermeneutinių perspektyvų. Tik po to ją konstruoti, užduodant dabartyje kylančius klausimus istorijai. Juk, anot autoriaus, etnologai istorijoje yra nelyginant „svetimšaliai“, ir tas „svetimšališkumas“ turėtų būti paverstas metodologine refleksija. Mes juk projektuojame istorinius įvaizdžius ir sociokultūrinės reprezentacijas remdamiesi dabartyje aptinkamais dalykais, nelyginant svetimšaliai svetimą šalį apčiuopiantys iš savo šalies atsivežtais įvaizdžiais. Privalome juos reflektuoti. Turime, anot W. Kaschubos, ne tik dekonstruoti tokius nusistovėjusius „vientisos“ praeities konceptus kaip *tauta, liaudies kultūra, tradicija*, bet ir reflektuoti dabarties peršamas – *regionalizmo* ar *multikultūralizmo* paradigmas. Tik tuo būdu, perfrazuojant W. Kaschubą, matyt, galime tarti ne tik „Abschied vom Volksleben“, t. y. atsisveikinimą su senąja etnologija, bet ir su pozityvistiniu istorijos mokslu, siekiant patvaraus – etnologinio dialogo su praeitimi.

Atsiskyrimas nuo pozityvistiškai istorizuotos etnologijos labiausiai galėtų pasireikšti ne tik taikant naujas analitines perspektyvas, bet ir labiau koncentruojantis ne ties bendros istorijos, o ties atskirų žmonių grupių išgyventomis praeitimis, analizuojant socialinės atminties dimensijas. Tai, pvz., puikiai iliustruoja šiame numeryje skelbiamas prancūzų antropologės iš Bordo universiteto Carole Lemée-Gonçalves straipsnis, nagrinėjantis socialinės atminties mechanizmą ir jo konfigūracijas, remiantis išvietintos ir traumuotos Europos žydų etnokultūrinės atminties transliacijomis per kartas, pabrėžiant tų transliacijų nenuoseklumo, peršokimo per kartą bei perduotosios atminties įkomponavimo, praeities „suvartojimo“ problemas.

Kad klasikinėje etnologijoje įprasta kartografinė metodika tebėra veiksminga kultūrinių reiškinių analizei, savo straipsniu bando įrodyti Lietuvos istorijos instituto etnologė Irma Šidiškienė. Rašydama apie XIX a. II pusės – XX a. I pusės lietuvių vestuvių apeigas, ji užsibrėžia parodyti kultūrinės kaitos slinktį, nustatydama laike kintančių kultūrinės tradicijos išimbolintų apeiginių veiksų arealinę koreliaciją, arba tam tikrais simboliniais veiksmiais išreikštos kultūrinių reikšmių dinamikos tolydumą

laikė ir erdvėje. Verta dėmesio autorės išvada, kad raktas į simbolinių veiksnių supratimą yra jų seka ir kompleksinės sąsajos, kurios neabejotinai yra kultūriškai kontekstualios. Ji parodo, koks perspektyvus būtų sociokultūrinės antropologijos imperatyvas – holistinis požiūris, kuris neabejotinai praturtintų tokio pobūdžio tyrimus, ypač jei tikimasi jais spręsti kultūrinio identiteto problematiką.

Jau keleri metai į šiuolaikinės žinių visuomenės iššūkius savo elektroninėmis publikacijomis atsakinėjanti Lietuvos istorijos instituto etnologė Vida Savoniakaitė šiam žurnalo numeryje dalijasi savo patirtimi, kai būdama tradicinės tekstilės tyrinėtoja ji palaipsniui žengė tradicinės lietuvių kultūros studijavimo ir pateikimo šiuolaikinių elektroninių technologijų kalba keliu. Jos straipsnyje akcentuojamas neabejotinai perspektyvus multimedijos taikymas etnologijai, kaip ir kitiems humanitariniams mokslams. Autorė tatau pagrindžia ne tik savo patirtimi, bet ir akivaizdžiu būtinumu studijuoti naujus socialinius ryšius, identitetus ir vertybes, kurias nenumaldomai kuria multimedija bei sparčiai auganti interneto vartotojų bendruomenė.

Mažiausia trys nauji reiškiniai Lietuvos etnologijos padangėje žymi ne tik jos brandą, bet ir naujų akademinų procesų pradžias.

Pirmas įvykis – Lietuvos antropologų asociacijos įsteigimas, įtraukęs ir būrį etnologų. Šis aktas tiesiogiai patvirtino mūsų žurnalo pasirinktosios metodologinės perspektyvos, vienijančios etnologiją ir socialinę antropologiją, taiklumą. 2003 m. spalį Vilniuje minėta asociacija surengė pirmąją Baltijos šalių sociokultūrinės antropologijos konferenciją „Antropologija ir antropologai Baltijos šalyse: siekiant akademinio pripažinimo“. Iš devynių šalių suvažiavę tiek patys Baltijos šalių atstovai tiek tose šalyse tyrinėjimus atliekantys įvairių pasaulio šalių antropologai vieningai pabrėžė, kad sociokultūrinė antropologija neabejotinai turi rasti vietą Lietuvos, Latvijos ir Estijos mokslų ir studijų registruose kaip atskira mokslo kryptis. Juolab kad spartūs sociokultūrinės kaitos procesai šio regiono šalyse akina imtis naujų, netradicinių požiūrių bei mokslo taikomaisiais aspektais spręsti aktualias, pvz., bedarbystės, tarptautinių santykių, pilietinės sąmonės bei kaimo turizmo plėtotės problemas.

Kad šia kryptimi jau intensyviai dirba Lietuvos antropologai ir etnologai, rodo šiame žurnalo numeryje skelbiamas Lundo universiteto socialinės antropologijos doktorantės ir Lietuvos socialinių tyrimų instituto darbuotojos Kristinos Šliavaitės straipsnis „Tarp rizikos ir saugumo: požiūriai į atominę jėgainę ir bedarbystės grėsmę Visagine“, įvardinantis ir analizuojantis socialinių grėsmių lauką Ignalinos atominės elektrinės uždarymo akivaizdoje, taip pat Lietuvos istorijos instituto etnologo Žilvyčio Šaknio rašinys, pristatantis taikomosios etnologijos projektą, atliktą 2001–2002 m. siekiant nustatyti etnokultūrinio paveldo prasme turtingo Merkinės regiono sociokultūrinės plėtos perspektyvas.

Antra naujovė – mūsų disciplinos mokslininkų žengtas novatoriškas, tarptautinį jų pripažinimą bylojantis žingsnis įsijungiant į Europos Sąjungos remiamas tarpdisciplinines mokslinio tyrimo programas. Džiugu, kad Lietuvos mokslininkai stoja į vieną gretą bendradarbiaudami su pasaulinio garso antropologijos centrų (pvz., Mančesterio universiteto Didžiojoje Britanijoje) mokslininkais. Nuo 2002 metų Lietuvos istorijos instituto etnologė Auksuolė Čepaitienė su savo grupe įsijungė į ES 5FP projektą „Viešasis genetikos supratimas: tarpkultūrinis ir etnografinis „naujosios genetikos“ ir socialinio tapatumo tyrimas“, siekiantį lyginamuoju aspektu patyrinėti itin aktualią šiuolaikinę problematiką – naujųjų genetinių technologijų sociokultūrinę raišką Europos kraštuose visuomenėse. Lietuvos etnologijai tai yra neabejotinai puiki galimybė atsiverti Europos mokslui pristatant mūsų disciplinos patirtį partneriškai vykdant šiuolaikinės Lietuvos

visuomenės ir kultūros tyrinėjimus giminystės, tautinio identiteto, tarpkultūrinės ir tarptautinės komunikacijos srityse, pasitelkiant kokybinės analizės metodus. Šiame žurnalo numeryje minėtasis projektas pristatomas A. Čepaitienės.

Trečias reiškinys – bene pirmoji tarpdisciplininė diskusija – „Tekstas kaip šaltinis“, suorganizuota 2002 m. rudenį Lietuvos istorijos instituto etnologų (A. Čepaitienė). Jos tikslas buvo apsikeisti požiūriais į šiuolaikinėje humanitarinių mokslų orbitoje labai populiarią, o europietiškoje etnologijoje, ko gero, vyraujančią – tekstualumo problematiką. Į tekstą žvelgdami ne tik kaip į diskurso tvarkos ar pranešimų šaltinį, o semiotiniais ir kitais hermeneutiniais aspektais, diskusijoje dalyvavę įvairių humanitarinių mokslų atstovai: etnologai, muzeologai, istorikai ir archeologai, pasidalijo savo išvalgomis bei patirtimis, kurios sukėlė gausių, mokslinį mintijimą žadinančių diskusijų. Šiame numeryje spausdiname visą diskusijos medžiagą, parengtą A. Čepaitienės.

Recenzijų ir apžvalgų skyriuje spausdinama David Sutton, Pietų Ilinojaus universiteto antropologijos profesorius, recenzija apie jo kolegės Jane Fishburne Collier knygą apie socialinę (šeimos gyvenimo) transformaciją, įvykusią Andalūzijos kaime tarp XX a. septintojo ir devintojo dešimtmečių. Tiek ši aktuali knyga, tiek jos elegantiška recenzija – vertos dėmesio. Pirma, krinta į akis ypatingai artimos paralelės su šeimos, vedybinės giminystės, moteriškumo – vyriškumo dimensijų kaita, vykusia XX a. II pusės Lietuvos kaime. Antra, tai geras pavyzdys, kaip vaisingai etnografinė metodologija panaudojama modernizacijos ideologijoms dekonstruoti, nes, anot recenzento, „neperpratus mažose bendruomenėse atliktų etnografijų, neįmanoma suprasti įvairiausiais saitais susaistytame pasaulyje vykstančių didesnių procesų“. Trečia, įtikinamai parodoma, kad slinktis nuo *tradicijos* prie *pasirinkimo* arba *gyvenimo savo galva*, įvyksta per slinkti nuo *garbės* prie *romantinės meilės*, nuo *turto paveldėjimo* prie *darbo už atlygį*, yra ne tiesiog „tradicijos netektis“, kaip atrodo pateikėjams, o tai, kad vietoj vieno papročio randasi kitas. Kaip teigia knygos autorė, „modernūs papročiai nėra vien tai, ką bet kuris normalus žmogus darytų atpalaiduotas nuo „tradicijos“ varžtų, [jie] labiau atspindi ypatingą „normalumo“ supratimą, kuri skatina profesinės sėkmės diskursas“.

Šios ir kitos čia neaptartos naujosios išvalgos, radusios vietą mūsų žurnale, leidžia tikėtis, kad šis numeris sudomins skaitytoją ir galbūt paskatins diskusijas ar norą pasidalyti savo mintimis kitais būdais.

Vytis Čiubrinskas